

Медитація на красу

Наталя Околітенко

Ось і завулочок. Тернослив та вишні ще більше розрослися, геть затуливши нетрища городів. Під глухим і високим, зачучверілим від старих лишайників парканом, як і раніш, стоїть салатова дитяча коляска, але той, хто хазяйнував у ній, сидить зараз верхи на сусідньому паркані, тримаючи в руках футбольного м'яча. Але ж і виріс! Тільки по рудій — хоч замість семафора став — голові й пізнати.

Олекса відчинив хвіртку.

— Ой лишенько, Олексо!

...Вона ступила на веранду й спинилась, розкривши обійми, та, доки Олекса вмощував м'яку й безформну свою валізку, злякано опустила руки, ніби простягла їх по щось чуже. І він також не зважився ближче приступитися, а лиш почервонів по самі вуха й мовив:

— Ну, здрастуйте, Оксаночко Петрівно!

Будиночок, котрий Олекса запам'ятав зовсім крихітним, справді був непоказний зовні, але розпросторювався для кожного, хто сюди заходив. Доки придивлявся до знайомих речей, Оксана Петрівна лаштувала стіл, принісши повний кошик городини для чарівного натюрморту з перших, ще зеленуватих помідорів, огірків, горошку та кропу.

— Розкажуй, як ти, що ти? Але... що ж це я? Може, стомився?

— Ні, ось, Оксано Петрівно, приїхав... захотілось на могилу батька...

— Це добре.

Вона посміхнулась, і щасливе відчуття розкутості пойняло Олексу. Авжеж, тут йому не будуть докоряти, що надумався так пізно.

— Коли ти не стомився, відповідай. Вірші пишеш?

— То вже минулося. Поетом я не народився.

— Не помиляєшся?

— На жаль... Навіть не хочеться.

Вона й сама здогадувалась, що поет з нього ніякий, але ж була вчителькою мови та літератури, тож їй хотілося виховати визначного майстра слова, а досі серед її учнів такий не трапився.

— Це так, сам маєш відчувати своє покликання, тим більше, ти закінчив художній інститут. А з цією спробою як?

— А можна не відповідати?

— Коли не хочеться, звичайно.

Вони випили по келиху сухого вина й довго мовчали, думаючи про того, чие улюблене крісло, плетене з лози, було присунуто до столу.

Крізь вікно на розшиті хрестиком подушку застрибнув кіт, вивчаючи стіл,— вегетаріанські його окраси в парадних порцелянових салатничках явно розчарували

сірого. Подаючи Олексі тарілку із смаженою картоплею, Оксана Петрівна сказала:

— Я сподіваюсь, ти на відпустку? У твоїй кімнаті все, як було,— я навіть недавно купила свіжих фарб. Дозріли вишні, смородина, вода у річці, як літепло,— ти добре відпочинеш. І заслужив. Усе ж таки перший по студентстві твій рік.

— Спасибі. Звичайно, трохи поживу. Чому Панька не чути?

— Здох Панько невдовзі після смерті батька. Старенький був, що зробиш... Пробував з дому сходити, та я його розшукала в заростях — скінчив свій вік у власній буді.

У його кімнатці все, як було,— в кутку навіть вудлища, що їх він колись налаштував. Олекса розібрав валізку й гукнув Оксані Петрівні, що піде гуляти містом.

— Таки не хочеш відпочити?

— Після якого діла?

Містечко було зовсім невеликим і добре знайомим, а проте щораз дивувало, ніби, як і батькова хата, розпросторювалось перед його очима. Ось старовинна кам'яничка з баштою, ще одна — з грецькими масками... Продуктовий кіоск, завжди замкнений: булки, тістечка та макаронні вироби, виставлені на його вітрині, здаються бутафорськими, а може, і є такими. Звідки це зарості високих рослин з густим хмільним духом? О, та це ж він вийшов на задвірки місцевої електростанції, перетвореної на склад,— невеличкий майдан, зарослий валеріаною. Тут колись бавились у жмурки...

Чи знайде він когось із колишніх друзів? Повиростали, пороз'їжджалися...

Дорога до нового кладовища пролягає крізь невеличке старе, геть заросле здичавілим бузком, дропаками та кропивою. Щось не пускало його до батькової могили — не готовий був, чи що, неочищений після останньої сварки з матір'ю, після безглузвих загравань до жвавенької сусідки по купе,— тож вирішив спочатку затриматись тут, на

старому цвинтарі. Наскрізь проіржавлена залізна хвіртка лежала долі, але стіною постали цупкі кущі — заледве прошилився крізь них до крихітної галявини, де біля запало!* могили біліла постать мініатюрного янгола з одним крилом, друге лежало долі. Олекса спробував його зрушити з місця, однак не зміг, ніби воно пустило корені в землю.

Він захотів пропитати напис на сувої, що спускався до янголових колін, і довго розчищав його від лишайників.

Доки упорався, сіло сонце. Темінь, як вода, виступала з затягнутої барвінком землі, просочувалась крізь бузкові хащі: впритул нахилившись до напису, Олекса прочитав:

Родився я, Бо хотів ти, Помер я, Бо велів ти, Прости, бо — можеш.

Його аж у дріж кинуло від цих сповнених стриманої гідності слів, від простоти, з якою невідомий минувшини розрубав гордіїв вузол проблеми гріха й покари, що волею церкви віками тяжіла над людиною. Ще й форму знайшов, гідну сучасного поета-модерніста.

Олекса глибоко вдихнув запах свіжого зела й нагрітого сонцем каменю, чолом торкнувшись жорстких лишайників. Запах одвічної коловерті життя.

За огорожею він сподівався застати день, але й там споночіло. Від містечка долинали звуки, дивно підсилені прозорим повітрям: дитячий сміх, куряче кудкудакання, уривки мелодій — хтось ставив і ставив ту ж саму платівку.

Йти до батька було пізно.

Його збудив дзвінкий дівочий голос. Оксана Петрівна шикала на ранню відвідувачку, але та — чи не вміючи розмовляти інакше, чи не бажаючи, — й не збиралася збавляти того дзвону, засипаючи співрозмовницю короткими запитаннями, зрозумілими, либонь, їй одній.

— Як стиль, як фраза? Неоковирна? От біда! Ніякого прогресу? Я схожа на собаку, чи не так? Усе розумію, а висловитись до пуття не годна. Як ви гадаєте, коли-небудь навчуся? Ще маю час навчитися?

Оксана Петрівна відповідала пошепки.

Кімната була оклеена тими самими шпалерами, що й кілька років тому: рожеві, блакитні й кремові птахи серед листя салатового кольору. Здаля — такі собі пастельні роз— 198

води, зовсім не вигорілі від сонця: мабуть, штору тут тримали завжди опущеною. Єдине в кімнаті віконце з часів його останнього приїзду було оповите летаргічним сном.

Та й справді тут усе дрімало: маленький — під його тодішній зріст — мольберт, скринька з фарбами, не дуже цікава книжка, розкрита на тій самій сторінці, де він її покинув. Сонне царство колись улюблених речей...

Олекса вдягнувся й вийшов на веранду. Та, котру він уявляв дівчиною, зовсім юною та меткою, насправді виявилась особою похилого віку з костуриком у руках і навіть трохи горбатою.

Ця жінка мала шоколадне обличчя — на його первісний колір вказувала лиш вузенька смужечка шкіри, неприродно білої під дашком коротко стриженого чорно-сивого волосся. Величезні сині очі, несподівані серед тієї креольської смаги, були такі красиві, що вгадувалося: років двадцять тому на них ще не один задивлявся. Білосніжне вбрання гості виглядало так, ніби його щойно випрали та висушили на сонці, олександрит на старовинній брошці, яка зчеплю— вала комір, мінився світло-зеленими барвами.

— Олексочко, ми тебе таки розбудили, — зітхнула Оксана Петрівна, проте це аж ніяк не збентежило її співрозмовницю.

— То й добре! — заявила вона. — Спати в такий ранок, надто художнику, — це безсовісно обкрадати себе. Ви ж професійний художник, Олексо, так?

— Я закінчив художній інститут, ото й тільки, — сухо відповів Олекса.

— Ага! Ви хочете сказати, що не встигли намалювати чогось путящого? Нічого. Це питання часу й роботи над собою. Художник має багато працювати.

"Кефір корисний, двічі по два — чотири, а йдучи з дому, неодмінно вимикайте світло". — Олекса подумки продовжив перелік прописних істин, але незнайомка роззброїла його своєю усмішкою.

— Олексю,— сказала вона,— хай там як, а ви маєте допомогти Севі. Клуб стоїть зачинений, а молоді без нього важко. Розберіться удвох, чого там бракує, бо ж далі так тривати не може.

— Хто такий Сева? Я його знаю?

— Не певна. Він до нас прибув порівняно недавно, наскільки пригадую, після вашого від'їзду. Але яке це має значення? Ви з ним подружитесь.

Вже з ганку вона гукнула, аж Олексі задзвеніло у вухах:

— Оксаночко, красно дякую!

— Хто це така? — спитав Олексю, сідаючи за сніданок. **

— Тетяна Кравець, донька відомого сходознавця й мандрівника. Він звідси родом. Останні роки вона тут жила місяцями, а потім і зовсім переселилась, відкупивши старий батьків будинок. Перекладає з хінді. Своєрідна й дуже симпатична жінка.

— Хінді? Ого! А звідки мову знає?

— Навчилась біля батька, до того ж була в Індії. З ним разом.

— Навіть аж так! А що перекладає?

— Різне. Останнім часом захопилась давньою філософією.

Наливаючи в розетку свіжого акацієвого меду, Оксана Петрівна зітхнула:

— Хінді вона добряче знає, але ж і стиль у неї... Робить такі підрядники, що часом не можна нічого зрозуміти. Ото я й мушу... перекладати далі. На людську мову. Я — редактор і за сумісництвом коректор, а ще маємо друкарку.

— А потім?

— Що потім? Хочеш спитати, що з цим перекладом робитимем? Звичайно, як годиться, запропонуємо якомусь видавництву, але... Які шанси на успіх? Не знаю і, правду кажучи, не хочу цим перейматись. Працювати над перекладами мені подобається — ото ж і маю винагороду, досить. Гадаєш, ні? Праці шкода? Е-е, хлопче, спасибі, що вона існує на світі, та праця. Тетянині переклади мене фактично врятували, коли спустіло моє життя. Звичайно, ще — робота з учнями, гуртки, літературна студія... Все, що збагачує духовно, уже несе в собі винагороду.

— Літературна студія! Бачу, у вас тут, у провінції, життя бує.

— Голубчику, переважна більшість людей живе у провінції...

Олексю квапливо вибачився, й Оксана Петрівна лагідно торкнулася його руки.

— Що ти, я ж не образилась.

Провінція... Він пригадав їхній великий будинок серед кількох подібних із спільним двором — на лавочках завжди сиділи бабусі, що проводжали цікавими очима кожного перехожого, а часом верескливо гукали:

— Діти, діти! Бавтесь так, щоб м'яч не потрапляв на квіти! Для вас майданчик он побудували — мало?

Майданчик був затісний: коли туди набігали підлітки, малеча мусила кидати свої забавки й розбігатися по домівках, аби вередками зіпсувати батькам вечір. Що за люди жили вгорі й внизу під їхньою квартирою? Спілкувалися здебільшого через перестукування по трубах, у такий спосіб виявляючи невдоволення, коли хто

перетягував меблі або ж влаштовував "гуцалку". У місті було багато кінотеатрів, музеї, виставки, та чи часто ходили туди? Увечері кожна сім'я вмикала телевізор аж до того часу, коли дикторка, востаннє чарівливо всміхнувшись, побажає "на добраніч".

Може, й справді — провінція...

Оксана Петрівна подалась до школи: була у відпустці, але ж мусила щодня консультувати своїх вступників, а Олекса попросив дозволу переглянути переклади з хінді.

Твір, над яким працювала Оксана Петрівна, лежав на письмовому столі майже готовий.

На першій сторінці Олекса прочитав:

"Медитація руйнує всі причини горя, смутку й страждань.

Медитація регулярно робить розум спокійним і стійким і відкриває шлях до інтуїтивного пізнання.

Без медитації ми не можемо сягнути пізнання нескінченного.

А тому медитуйте регулярно, й ви досягнете самореалізації".

Олекса не мав звички читати філософські твори з їхньою загадковою термінологією, а тому нетерпляче перегорнув кілька сторінок.

"Спрямовуйте ваш розум на роботу, яку виконуєте. Вкладіть у неї душу і серце. Нехай це будуть навіть незначні дії — на зразок очищення яблука чи витискання соку з лимона.

Ніколи не робіть нічого безсистемного. Ніколи не поспішайте під час їди. Будьте спокійні і терплячі у всіх ваших діях. Ніколи не кваптесь з висновками. Жодну роботу не можна виконати поспіхом. Жодну роботу не можна виконати без спокою й зосередження. Всі, хто досягнув успіху й став великим, мали ці найнеобхідніші якості".

"Це зовсім непогано — стати великим художником,— подумав Олекса.— Ще б пак! Що ж далі?"

Він переклав ще кілька сторінок машинопису й прочитав:

"Мені боляче, що індійські жінки починають забувати про своє природне покликання, женучись за примарою слави та почестей нарівні з чоловіками, уподібнюючись європейкам. їм це не личить! Вони ризикують втратити найбільші свої принади — скромність та жіночність".

"...І перестануть подобатись чоловікам, а ще гірше, не схочуть їм догоджати,— подумки завершив Олекса і засміявся.— Он воно що... Ах ти ж старий ортодоксе!"

Спробував читати рукопис від самого початку: до порад, які так щедро роздавав автор, варто було дослухатись, але його ремствування на жіночу емансипацію якимось принижували все те високе, що він пропагував, ставили його під сумнів, і з цим годі було щось зробити.

Врешті Олекса облишив рукопис. Перевірив, чи не переплутав десь сторінки, й трохи посидів за столом, вдумуючись у прочитане. Медитація... Яке загадкове й багатозначне слово!

На батькову могилу пішов по обіді, обравши найдовшу дорогу.

Відчував невтоленну спрагу до всіх вулиць одразу, які освоював колись,— спочатку шестирічним хлопчиком, коли уперше приїхав сюди політувати до батька (просто дивно, чому тоді його мати так легко відпустила?), потім дев'яти— десятилітнім (відпрошуватись ставало дедалі важче, що більше він прагнув пожити у батька, то менш охоче на цс приставала мати), аж до того дня, коли йшов за батьковою труною. Її несли на руках під тихий спів журних народних пісень, і ціле місто склало жалобну процесію — ховали улюбленого вчителя...

Козака несуть І-коня ведуть, Сльоза сльозу доганяє...

Деся навіть коня знайшли — білого в яблуках, як згодом виявилось,— з підшефного радгоспу. Ця імітація народного обряду — батько, скромний, з тихим голосом, щонайменше асоціювався з образом козака — збавляла реальності всьому, що відбувалось: от ніби Олекса грає якусь роль у щемко-красивому спектаклі — і тільки. Навіть ніяковість перед безліччю спрямованих на нього очей була знайома — така перейняла його, коли ступив на шкільну сцену, вдягнений у тіснуватий молчалівський сурдут,— ставили "Лихо з розуму" Грибодова. Коли процесія рушила, Оксана Петрівна взяла Олексу під руку, й він тяжко знітився, бо то ж сам мав здогадатися, що треба підтримати батькову дружину: далі йшов, не сміючи глянути в її обличчя, напівприкрите чорним мереживним шарфом. Так і не знає, плакала вона прилюдно чи ні. Мабуть, зуміла стриматись.

А біля могили Олексу зненацька охопив переляк — ледь не кинувся бігти, розштовхавши людей, повз старі хрести й обеліски, б'ючись об розпечені на сонці, вкриті сріблян— кою огорожі... Так, дивні, незрозумілі настрої накиннулись тоді на нього.

Ну як, наприклад, пояснити відчуття свободи, що прийшло за гострим нападом горя? Адже батька він любив з кожним роком все дужче — від чого ж звільняла його смерть? Вже ж не від обов'язку — батько не терпів і тіні примусу в стосунках. Звільняла від роздвоєності, дисонансів... Тепер мав жити в одному світі — лише з матір'ю,, і ревності до "чужих" уже не стануть поміж ним і нею.

Він гнав це відчуття, але воно верталось знов і знов, доки стало ганебною таємницею, яку він ні з ким не міг розділити. Хіба що з батьком — єдиним, хто замирив би його з самим собою, все зрозумівши, а відтак простивши. Батька немає...

Але вже й остання цікава для нього вулиця закінчилась: далі — сучасні будинки, добротні й всі однакові. Праворуч, за стіною з горіхів і каштанів,— цвинтар.

Батькова могила колись була з самого краю, й перед нею стелився незайманий простір — такий собі пасторальний луг, де світилися квіти блідо-рожевого маку, немов вушка веселих тваринок, що заховались у траві. Лугу поменшало. Збочив з центральної алеї й несподівано зустрівся із знайомими очима. Бачив їх не далі як сьогодні вранці — у дзеркалі.

Так, батьку, я на тебе дуже схожий: твоє обличчя — це фатум, від якого нікуди дітися. Твоє обличчя і, мабуть, твоя душа; я все більше розумію твоє життя, батьку, бо, здається, й сам потроху стаю тобою. Розумію твої думки і почуття, сумніви й гризоти.

То що ж це вийшло, батьку? Коли я — твоя подоба, коли ти зробив мене таким, навіть того не прагнучи, то мені належало народитись від іншої жінки, тієї, що ти її зустрів, коли я вже існував на світі. Я розумію тебе й не осуджую, але що ж мені робити, батьку?¹

"Синку, я боюся, що тобі суджено розплачуватися за мою помилку навіть коли ти станеш дорослий. Ти не зможеш піти від того, від чого я колись пішов, ти не зможеш порвати свої пута, як я порвав, бо вони кривні, вони священні. Пам'ятай про це щомиті й старайся ніколи не сваритися з матір'ю, приймай її такою, як вона є, і завжди думай про її долю. Знай, ти не зможеш її не любити — любитимеш і тоді, коли тобі здаватиметься, що це не так, що близькості між вами вже немає,— любитимеш завжди і завжди страждатимеш. Будь, синку, з матір'ю турботливим і великодушним — і ти уникнеш багатьох страждань".

От я й доріс до листа, який ти мені надіслав за місяць до смерті, от я й прочитав його по-справжньому. Тепер я розумію, чому ти квапився застерегти мене... Але хто мені допоможе здійснити це застереження? Я все розумію, але й досі не можу поєднати два доми, між якими розривалась моя дитяча душа: твій і материн. Два різних світи, між якими було так мало точок дотику.

Олекса заплакав. Це були сльози зажури й полегшення водночас, суперечливі, як і все, пов'язане з батьком. Але тепер ця суперечність не лякала; те невиразне, незбагненне, що мучило роками, почало набувати обличчя.

"Вмій глянути в очі своїй біді, й вона відступить",— це також твоя наука, батьку. Спробую глянути...

Сева був тонкостанний хлопець з проникливими сірими очима на такому ж засмаглому, як і в Тетяни Петрівни, лиці. "Сонцепоклонники вони тут усі, чи що?" — подумав Олекса.

Новий Будинок культури ховався в глибині скверу, розбитого на місці колишнього пустириська. Перед легкою рожево-кремовою спорудою повільно спадав водограй, схожий на пишну вербу, і навіть зблизька це враження не пропадало. Придивившись, Олекса побачив, що струмені води були дуже тонкими й навколо них різнобарвно мінився водяний пил. Сева присів на край басейну.

— Подобається? Це — винахід коваля з сусіднього радгоспу Петра Винниченка.

— Все інше також зроблене силами місцевих?

— Геть чисто все, до того ж майже на громадських засадах. Молодь працювала у вільний час. І як тобі?

— Красиво.

Клуб і справді напрочуд гармонійно вписувався у верби й берези, між якими висіли гірлянди дикого винограду. Лиш п'ятачок перед входом було заасфальтовано, далі стелився килим трави, поцяткованої стокротками.

— Красиво! — повторив Олекса із щирим захватом.

А Сева сказав:

— Одна біда, не щастить нам з художниками-оформлю— вачами. Сам оціни...

Вони зайшли до центрального фойє, прибраного до лиску, й Олекса розгледівся. На стіні праворуч тракторист, сліпуче всміхаючись, збирався сідати на трактор, усім виглядом демонструючи радість життя й трудову наснагу. Те ж саме випромінював будівельник ліворуч, тільки вільна від цегли його рука посидала глядачам щось подібне до повітряного цілунку.

Комбінезони, цегла, машини — все було розписане великими лапатими квітами, що сипались із неба під ноги бравим парубкам, їхні обличчя також були стилізовані під соняхи. Це була одверта у своєму прагненні експлуатувати народний стиль халтура: розпис "під Приймаченко" мав замаскувати художню безпорадність, що криком кричала з кожного мазка.

— Ну, що ти про це скажеш, як майбутній професіонал?

— Жахливо! — засміявся Олекса.— Це ніби ілюстрація до віршів одного мого знайомого:

Я кельму, як долю, тримаю в руці,

І сонце на кельмі моїй.

З голубкою голуб воркує,

У полі веселка встає.

Він з ними оббиває пороги редакцій і домагається, аби йому сказали, чим ці вірші неправильні. А й справді — чим?

Хлопці засміялись:

— Саме так! — сказав Сева.— Цей геній також репетував: "Ви що ж це — проти поетизації праці?" Коли ми висловили йому, чого варта подібна мазня. Але грошей скачав — ого!

— Такі уміють...

Вони піднялися на другий поверх.

— Тут буде бібліотека,— показував Сева.— А тут кімната, де збиратиметься танцювальний ансамбль, тут і причандалля своє триматимуть.

Східці вивели на оглядовий майданчик, і, засліплений сонцем, Олекса замружився, коли ж одкрив очі, побачив усмішку Севи, вочевидь задоволеного ефектом.

Внизу стелилися скошені луки. Ген до самого лісу мріли копички сіна, схожі на шатра кочівників,— ціла орда обступила місто. Незвичайно просторе небо, нічим не обмежене, не прикрите, втягувало в себе, й на мить Олексі здалося, що його ноги відриваються від землі, аж солодко тенькнуло серце.

Дві дівчинки в червоному й сиво-голубому бігли через луки. їхні засмаглі ноги ледь вирізнялися серед трав, й маленькі постаті ніби плинули в блакиті, одна одну підтримуючи ближче до землі. Зграя гусей біля озерця, що вгадувалося серед верб, ритмічно біла крильми — над ними тремтіла бліда веселка. Олекса нарешті видихнув повітря.

— Добре придумали! І висота ніби невелика, а ефект — куди там дев'ятиповерховому, де я живу!

— Ідею запозичили в середньовічних замків. їхні вежі відкриті небу, простір

обмежує лиш невеликий бордюрчик.

Ставши поряд, Сева зітхнув:

— От усе в нас добре — і місце, і архітектура. Одна біда — що робити з художнім оформленням? Грошей же мало... До речі, твій батько дуже переймався цим клубом.

Олекса здогадувався, чого від нього чекають, а тому поквапився збігти вниз:

— Розпис треба зняти — він тут ні з чим не в'яжеться,— тільки й спромігся сказати.

Наступного дня, давши матері телеграму, що затримується, сів писати листа:

"Люба матусю,— почав він.— Я розумію, що ти на мене сердишся, тим часом мені й справді краще побути тут кілька днів. Річ у тім, що в містечку відпочиває один художник, я гадки не мав, що сюди їздять такі знаменитості, і він погодився дати мені кілька уроків композиції монументальних творів, ти ж знаєш, вони мені вкрай потрібні. Принаймні тепер я можу всім казати, що вчився в самого професора Твердохліба. До речі, він виявився настільки люб'язний, що відмовився брати плату, аж незручно. Коли приїду, ми, як і домовлялись, тижнів на два поїдемо до моря. На більше тобі й самій не схочеться, отож нічого не втрачаєш. Пригадуєш, торік..."

Олекса відклав ручку. О, він пригадує все. Тоді вони відпочивали в Коктебелі "дикунами", бо не дістали путівок. Цілий день никали в пошуках якогось пристановиська й нарешті знайшли його в зизоокої меткої жіночки — у чомусь подібному до курника поміж справжнім курником і свинячим сажем. Вночі порося, яке невдало почистили, кувікало, й тоді вони не могли спати. Мовчки лежали в задущливій, з припахом гною темряві, аж поки мати спитала тихим жалісливим голосом:

— Не спиш, Олексо? Я теж. Слухай, а може, завтра пошукаємо щось комфортабельніше?

Та комфортабельнішого не знайшли. Те, що траплялося, було або не кращим, або занадто дорогим. Наступного дня схопилась шалена злива, їхній курник залило водою, й мати назвала хазяйку здирцею — гроші бере, а нормальні умови пожильцям забезпечити не годна. Та ж кричала, щоб вони негайно забиралися звідси: на їхнє місце троє знайдеться. Несподівано виявилось, що й забратися непросто — з тиждень ще довелося ходити відмічатися у черзі на квитки.

Цей Крим... Чом мати не уявляє собі іншого відпочинку? Торішні перипетії здаються їй чистою випадковістю, певна, що в цьому сезоні буде інакше. Нащо їй треба, щоб з нею неодмінно поїхав він?

"...отож, подумавши, оберемо інший варіант".

А який, власне? Може, їй запропонувати турпохід? Безглуздо.

Писав він, проте, легко: головне — вигадати причину, далі все йде, як по маслу. Вигадувати причину він був мастак: здавна навчився.

Олекса знов відклав ручку.

Коли ж це він почав брехати, щоб не псувати матері настрій не такою вже й гіркою, але все одно незручною правдою? Коли йшов зашивати подерті ненароком штанці до тітки Соні — дворової благодійниці всіх неспокійних і неблагополучних хлоп'ят? Коли, нагасавшись із приятелями, казав, що був на консультації чи заняттях у художньому

гуртку? Матері ніколи не можна було звіряти правди — надто болюче вона її сприймала, завжди чогось боячись,— впливу вулиці, необ'єктивності вчителів, четвірок, бо від них легко скотитися до трійок, трьох літер на паркані, модних шлягерів, розширених або завужених холош...

Вони постійно грали одне з одним у жмурки: ховався він, ховалась мати. Адже у неї є чоловік, з яким вона давно зустрічається потай від нього. Нащо це потай? Невже і справді так жити краще? Брехня на благо, брехня заради спокою в домі, заради збережених нервів... Брехав би і їхній батько, коли б залишився вірний обов'язку перед сім'єю. Тільки ж чи був би він тоді таким, яким його знав і любив Олекса?

Тривога перейняла раптом хлопця: ніби зсунулася на мить купа зеленого гілля, відкривши добре замасковану пастку. Брехня заради спокою в домі, брехня на благо...

Він зіжмакав папірець, який щойно списував так безтурботно, й зібрався пошпурити його в куток, та, схаменувшись, старанно розпростав.

Що це з ним діється? Адже раніш усе було так просто...

Довго дивився на безнадійно зіпсований аркуш: звичайно, класти його в конверт таким уже не можна, мати подумає хтозна-що.

Але й переписувати листа він також не міг.

"А! — врешті махнув на все Олекса.— Познайомлюся з першою-ліпшою гарненькою дівчиною і запрошу її на танці. Отак і проживу цей день".

Перша-ліпша гарненька дівчина тягла дві здоровенні сумки: з однієї стримів хвіст мороженої риби, з іншої — італійські спагетті.

— Знаєте, чому відірвалися руки у Венери Мілоської?

Дівчина поставила сумки й глянула на Олексу лагідними очима того ж відтінку, що ластовиння навколо них. Волосся, як і годилось, було світло-каштановим, хвилястим.

— Ну а якщо нарешті до нашого магазину навезли продуктів... Усяких! Та й Сева мене зустріне у парку.

— Сева?

— Так я ж його дружина! А ви — Олекса з Києва?

— Звідки ви знаєте?

— Сева розповідав.

"Ну й влипнув би, коли б заправив якого комплімен— та",— подумав Олекса, беручи з рук дівчини її здобутки.

— Ходімо. Що це за парк?

— Та Іванишин.

Почувши власне прізвище, Олекса звів брови, й дівчина пояснила:

— Його ваш батько впорядковував з учнями. Я тоді вчилась у дев'ятому. Ви що, не знали?

— Та знаю, чого ж...

Коли ж це батько встиг упорядкувати той парк? Либонь, у якийсь з тих років, коли Олекса їздив до піонерського табору або ж відпочивав з матір'ю. Деревя ростуть повільно...

Ніби вгадавши його думки, дівчина пояснила:

— Він спланував той парк так, щоб нічого не вирубувати. Страх як не любив щось нищити... Отож сосни ми підсвітили бобовником — у нього такі розкішні жовті квіти — зарості барбарису оточили спіреєю, поміж старими кленами розвісили дикий виноград, і вийшло романтично.

Дівчина показала на важкі, з химерними уступами кам'яні ворота:

— І це ідея мого вчителя.

— Модерні,— сказав Олекса.

— Просто доцільно. Бачите, які тут старі черешні й родять дуже щедро. От мій учитель і придумав таку конструкцію паркана, щоб хлопчикам було зручніше діставати ягоди. І гілки перестали обламувати. А он зацвітає тюльпанне дерево — і його мій учитель звідкілясь привіз, він взагалі мріяв ціле місто обсадити екзотичними рослинами. Він багато про що мріяв і — не встиг.

То було навіть образливо: йому демонстрували ідеї його батька, втілені в життя. Йому... Щось схоже на ревності перейняло Олексу, й те відчуття було не з приємних. На щастя, дівчина гукнула:

— Сево!

І, високо підстрибнувши, замахала руками.

— Нічого, що я з вами? — спитав Олекса.

— Та що ви!

Доки Сева розмовляв із знайомим, котрий трапився назустріч, його дружина повідала, що вони ніколи не ревнують одне одного, бо ж повністю довіряють. А ще зичать одне одному лише добра й ладні задля цього пожертвувати власними інтересами. Якщо Сева покохає іншу жінку, вона перша побажає йому щастя... Люди не розуміють, як спокійно, як легко стає на душі, коли засвоїш таку життєву позицію.

— А я не вірю в це! Коли Сева полюбить іншу, ви будете ремствувати й дорікати, що віддали йому свою молодість, будете погрожувати суперниці й неодмінно підете в профком поскаржитись на аморальність чоловіка. Знаю! Так само чинитиме й Сева.

На превеликий Олексин подив, дівчина лиш лагідно всміхнулась:

— Даремно. Ось вам і доказ: я ходжу до Кравець на медитації.

Сева нарешті підійшов і жестом показав на одну з лавиць: вигляд у нього був утомлений.

— Я кажу Олексі, що ти мене пускаєш до Кравець на медитації, хоч сам не ходиш, і зовсім за те на мене не сердишся,— сказала його дружина.

— Діло хазяйське... Чому б я заперечував проти того, що тобі цікаве?

— А чому сам не ходиш? — спитав Олекса.

— Не вмію зосереджуватись у товаристві, не бачу у цьому глузду. Я зосереджуюсь на самоті.

— Ну і досягнеш зовсім небагато. Я прагну більшого. Сева відкинувся на спинку лавиці й потер руки.

— З шостої ранку просапував свою ділянку. Найгарячіша пора, а напарник, як на

гріх, хворіє. І як він застудився в таку спеку?

— Хіба ти не директор клубу? — здивувався Олекса.

— Звичайно, ні. Я просто очолював добровільний будівельний загін, а відтак і досі не можу відійти від цього діла. Бо ж коли вкладеш у нього стільки душі, то хочеться, щоб усе було як треба. Останній клопіт — розпис... А взагалі я працюю в експериментальному квітникарстві лаборантом і вчуся заочно на біологічному. Женя — піонервожата, майбутня вчителька.

Граціозно звівшись, Женя зробила жартівливий реверанс: вона таки була чарівна. Та, побачивши, що біля брезентової сумки набігла калюжка, забідкалась, що риба розтане.

— Ох, і синок мій скучив за матір'ю, мабуть, зовсім замучив бабу.

— От не подумав би, що ви вже матір! — вихопилось у Олекси.

— Аж другий рік,— сказала Женя з милою гордістю.

Сева звівся й поклав Олексі на плече руку:

— Ходімо до нас... Нап'ємося чаю, спокійно поговоримо. Справді, підемо.

— Ну ж, не вагайтесь,— підбадьорила його Женя.

Товариство молодят Олексі було приємне, але йти до них він посоромився: надто вже зайняті своїм, йому ще невідомим клопотом. Пославшись на невідкладні справи, попрощався.

"Танці! — думав, спускаючись до річки.— Ото й по танцях... Дива! Аж заздрісно... Собі одружитись, чи що?"

Але одружитись не мав на кому, тому одразу й забув про свої думки.

Зранку Олекса подався до експериментального квітникарства.

Куті ворота, якими кінчалась висока металева ґратка, були замкнені, й він довго стукав у них — спочатку делікатно, долонею, потім кулаком. Врешті вийшла тиха, усміхнена жінка в хатньому фартушку й спокійно показала, де треба натискати на кнопку дзвоника. Тоді неквапно розпиталася, до кого він іде й що збирається там робити.

— Сева біля гвоздик,— сказала.— Ходіть угору й ліворуч. Тільки ж не здумайте дорогою чим-небудь спокуситися. Директор страх того не любить.

— Що ви, як можна...

— Всяко буває. Вчора один такий ввічливий та прибраний приходив по орхідеї для своєї подруги. При білій сорочці, при галстуці, а красти не посоромився.

Далі Олекса не слухав. Він піднявся витоптаними до блиску й чистенькими, немов їх щойно помили, дерев'яними східцями й одразу втрапив у купіль з густих вологих випарів. Праворуч — ґрядка півоній, ліворуч — килимок з барбатусів* Усі відтінки червоного кольору враз хвилию накотилися на Олексу, й він відчув, що знесилюється на порозі цього казкового світу.

— Пішли до братчиків та лаванди. Там спокійніше.

Понсові кола, що плавали в Олексі перед очима, здається, сходили також із смаглястого Севиного обличчя, мов плівка з перебивної дитячої картинки:

— Ху-х... Боюся надто яскравих барв.

— Мабуть, ти таки справді художник, коли так гостро їх сприймаєш, втім, я й сам почуваюся біля півоній, немов на кворумі римських патриціїв. Красиві, пишні, але якісь важкі квіти. Ніколи б не міг з ними працювати.

— А що найбільше любиш?

— Стокротки.

— Чому?

— Це й мені цікаво було б знати! — всміхнувся Сева.— Любов до квітки або пейзажу — це ніби спогад про щось пережите, пов'язане з цією красою. Точніш, марне намагання пригадати: от знаєш, що було, а досягнути не можеш. Тому й любиш.

— Слухай, а до обідньої перерви в тебе далеко? Я дуже невчасно об'явився?

— Ніскільки. До моєї роботи все одно ніхто не докладе рук, окрім мене, я зможу її виконати, коли мені зручно. Ми тут живемо за іншим годинником — природним.

— Я допоможу тобі сполоти грядку чи щось там ще зроблю, а ти, будь ласка, дай відповідь на кілька запитань.

— Можна й не полоти...

Сева відхилив гнучкі віти спіреї, й дощ рудуватих пелюсток сипонув на Олексу. Хлопці сіли на лавочку під густим склепінням з густо-зелених сутінок.

— Я тебе уважно слухаю.

— Тут у вас відбуваються дивні речі,— сказав Олекса.— Якусь літературу перекладає з хінді Тетяна Кравець, а Оксана Петрівна її редагує. Твоя дружина ходить на якісь медитації. Що це все означає? Ви що — йоги?

Сева мовчав, його профіль висвічувався в промінчику сонця, що проник крізь листя. Коліна він підтягнув до підборіддя, охопивши їх руками,— ноги хлопця були босі, й на підшви густо налипла глина. Так він сидів довгенько, похитуючись у золотистих відсвітах. Олекса й собі зручніш прихилився до спинки лавиці, розкинувши руки. Високо вгорі гудів літак, але тиша від цього здавалась іще незворушнішою.

— Ні! — сказав нарешті Сева.— Ніякий я не йог, та й не вірю, щоб такі водилися у нашому містечку. Культура цікава, але складна й від нас далека. Ну, прочитав кілька популярних видань, опанував десяток-другий дихальних вправ. Звичайно, все це пішло мені на користь, але й тільки. Однак людина якомога раніше має замислитись над тим, як вона живе й для чого. Хтось бачить сенс існування в накопиченні дорогих речей, шукає приробітків у поза— робочий час. Я не берусь засуджувати того, хто тільки й думає, як стягнутись на дублянку чи японський магнітофон: коли це чесно, коли за рахунок власної праці, а не батьківського поту — нехай собі. Але я просто не бачу в цьому глузду. А ти?

Олекса знизав плечима. До недавнього вони з матір'ю будували кооператив, і всі заощадження йшли туди. Тепер ось треба подумати про меблі, бо старі хтозна-коли куплені, та й мало їх: ні, дублянка чи японський магнітофон йому не світять. Хіба справді шукати підробітків... Тільки ж коли тоді ставати художником? "Пробувати свої можливості",— поправив себе Олекса. Вголос сказав:

— Яз тобою згоден. Я хочу мати час на те, щоб думати й дивитися на світ.

— От! — зрадів Сева.— Це так важливо — розуміти, чого ти хочеш від життя. Я, наприклад, хочу досягти висот у своєму ділі, а для цього мало восьми годин робочого дня. Треба попрацювати з спеціальною літературою, навіть іноземною, а відтак необхідно вивчити мови. Зустрітися з іншими спеціалістами. Щось досліджуючи, треба вміти ризикнути, не боячись програшу. Діла багато, й необхідно мати чимало часу та сил. Ще хочу внутрішньої ясності й гармонії в стосунках з іншими людьми.

— Ти хочеш ні з ким ніколи не сваритися?

— Це неможливо,— всміхнувся Сева.— Я просто хочу не заплутуватись у дрібницях. Я хочу досягнути відносність добра і зла, доцільність покарання, а відтак і сварки. Я хочу навчитися бачити, де лихий намір, а де помилка, де просто слабкість, підозріливість, невірноваженість, невміння володіти собою. От-от! Я хочу володіти собою у будь-яку хвилину життя. Цього теж нелегко досягти.

Ледь звузивши очі, Сева втупився в одну точку; давши йому намовчатись, Олекса нагадав:

— І все?

— Гадаєш, мало? Ну, хочу збудити в собі великі творчі сили для того діла, яким займаюся.

"Чим же ти займаєшся?" — подумав Олекса, проте відклав це запитання на пізніше.

— Ну а твоя дружина?

— Женья? Вона справді захоплюється йогою і вірить у вихід за межі власної свідомості — у всепланетну сферу розуму, сферу духовного потенціалу людства — те саме, що академік Вернадський називав ноосферою. Можливо, вона й права, принаймні я щонайменше збираюся ставати їй на перешкоді. Кожен має право на пошук власної дороги до самовдосконалення... До Кравець часом приїздить такий собі Йосип, так от він твердить, що досягнув стану нірві— кальпа самадхі — отого виходу за межі свідомості. Я не дуже вірю в його розповіді, але Женья вважає їх цілком реальними й ходить на медитації.

— Що таке медитації?

— Йосип каже — це зосередження на вічному, що його кожна людина несе в собі. Щоб пробудити свідомість... А я гадаю — усе значно простіше. Коли я слухаю "Болеро" Равеля, то ніби розчиняюсь у ньому, а потім відроджуюсь оновленим — це медитація. Коли мене хвилює щось красиве, це також медитація. Коли я, розмовляючи з людиною, відчуваю до неї близькість, я медитую, заглиблююсь у її духовний світ. Гадаю, в житті багато медитації, лиш люди не розуміють, що це таке, й не надають тому значення. А даремно: все було б красивіше і простіше, коли б кожен щиро віддавався своїм медитаціям. Адже повна віддача своєму ділу, своєму почуттю, своїй меті — це чистої води медитація. Ось я тобі сказав усе, що мав сказати. Ти задоволений?

— Спасибі. З усім цим мені ще треба розібратися. А того Йосипа можна коли-небудь побачити?

— Навіть сьогодні в домі Тетяни Кравець, на веранді, о сьомій вечора. А зараз я

хочу тобі дещо показати.

Сева повів Олексу доріжкою повз теплиці, де доцвітали левкої; поліетиленова плівка була згорнута в рулони, що лежали в траві, мов допотопні тварини. Раптом хлопці опинилися перед чимось подібним до старовинних руїн, порослих величезними, фантастичного вигляду виткими квітами: блідо-рожевими, блакитними та густо-синіми.

— Оце мої клематиси. Казкові, правда? Одна біда — надто вимогливі до температурного режиму та вологості, погано переносять морози. От я й виводжу нові сорти — щоб гарні й не вередливі. Тут мої медитації...

Він схилився над якимось невеличким паростком, і його обличчя заясніло, ніби його освітила єдина густо-червона квітка. Було в Севі щось від людини, яка обережно роздмухує кволий вогник — вогник досконалості, захований в генних хитросплетіннях.

Олекса й собі опустився на м'яку, теплу й пахучу землю, обличчям майже торкаючись щоки нового приятеля.

— Севе, у мені багато дисгармонії, та найболючіше — я несподівано зневірився в собі. Це сталося після того, як жодну з моїх картин інститутська комісія не порекомендувала на студентську виставку. Я розумію, це малодушність: треба багато працювати й все таке... Та правда й інше: я ніби глянув на себе сторонніми очима й дуже собі не сподобався. Справді, кому потрібні мої пейзажі? В природі все досконаліше, наслідування ніколи не зрівняється з оригіналом. А людям мені сказати нічого. Ну, намалюю якийсь етюд — і що? У мене з'явилося якесь гидотне відчуття завислості у часі: от ніби втратив земне тяжіння, чи що... Аж млоїть, як на гойдалці. І кинути не можу, і шкода мені п'яти витрачених років, і що робити далі — не знаю. Тому й не взявся розписувати ваш клуб.

— Це добре,— сказав Сева.

Він усміхнувся просто в Олексине обличчя, і, може, від того, що воно було так близько, від тієї усмішки війнуло майже фізичним теплом.

— Що добре, що? Що тут може бути доброго?

— Добре, що в тебе така причина. Бо, зізнаюсь, я думав, що ти не хочеш малювати за малі гроші.

— Що ти!

— Вибач.

Легко скочивши на ноги, Сева плеснув у долоні, лякаючи велику плямисту жабу, й порадив:

— Спробуй усе ж таки медитувати. Зосередитись на красі.

О сьомій вечора Олекса пішов до будинку Тетяни Петрівни. Довгий, зроблений з добрячого дерева, він потемнів від часу і дуже вгруз у землю: Олекса мусив нахилитися, щоб зазирнути в одне з п'яти вікон. У маленькій, заставленій простими дерев'яними стелажми кімнаті не було нікого. Висока зелена хвіртка виявилась замкненою: поклавши клямкою, Олекса зібрався вже й повернути назад, коли помітив інший хід у кінці паркана, вочевидь зроблений недавно. Спустившись з двох порослих мохом кам'яних східців, опинився у великому занедбаному саду. Тут росли

старі дуплясті груші серед дикої сливової порослі, внизу стелилися кущі французьких троянд та здрібнілого жасмину. Десь висвистувала вивільга, великий чорний дятел порався біля дупла, зависнувши вниз головою в червоному беретіку. Просто перед Олексою, на відстані простягнутої руки, сіла сорока і, струшуючи куцим хвостом, над яким явно попрацював кіт, втупилась у пришельця, метикуючи, чи варто бити на сполох. Обминувши це пташине царство, Олекса вийшов до низенької критої галереї, підпертої різьбленими стовпчиками. Кругла клумба з садовими квітами була доглянута й ретельно полита.

На галереї сиділи — кожне на окремому килимчику — два чоловіки й дві жінки. Отож він припізнівся й застав товариство за тим заняттям, за яким, здогадувався, його турбувати не належало. Олекса сховався за стовбуром великої лимонки, сподіваючись, що його не помітять, але один із чоловіків гострооко на нього блимнув і одразу відвернувся.

Жені зосередження давалося погано: вона совалася на підстилці, стараючись умоститися, як зрозумів Олекса, у позі напівлотоса. На неї також поблимував гостроокий молодик, і за тим його обличчя щоразу набувало піднесеного виразу.

Ну а інші? Тетяна Петрівна сиділа чомусь насуплена, і її сині очі були напівзаплющені, чорнявий юнак за її спиною справді здавався відключеним від вражень цього світу: раптом Олекса роздивився ще одного, середнього віку чоловіка, — медитував він осторонь, сховавшись за старим кріслом. "Це, мабуть, і є Йосип", — подумав Олекса, вибираючи зручнішу позу для спостережень.

Суха гіллячка дряпнула йому щоку, й він мимохіть смикнувся і зачепився сорочкою за куц одцвілого бузку. Вивільга крикнула кішкою, якій наступили на хвіст. Гостроокий хлопець кинув ще один грізний погляд, і Олекса, кивнувши на прощання Жені, — вона жестом запрошувала піднятися на галерею, — подався геть. Мабуть, бідоласі так і не пощастило зосередитись.

Дятел зовсім сховався в дуплі — звідти соталася тоненька, схожа на цигарковий дим хмаринка пороку.

Навшпиньки пройшовши через сад, Олекса зачинив хвіртку з таким відчуттям, ніби збудив сонну дитину.

Дві дівчинки розігналися з пагорба й злетіли над лугом. Старша, у червоному, тримала молодшу, вдягнену в синій сарафан, ніби повітряну кульку, і з захопленням дивилася на її плин у просторі, не помічаючи, що вже і в самої ноги відірвались від землі, а рука черкнулася хмарини. Там, де вони щойно пробігли, залишився слід, темно-зелений серед сріблястих після недавнього дощу полинів.

Тепер Олекса знав, де шукати спуску на луки.

Давно закінчилася коротенька, покручена, схожа на знак запитання вулиця, та вже з годину він ходить, скрізь натикаючись на низенькі парканчики, що стримували городину повинь, — старенькі дошки аж розсідалися під її натиском, — а дорогу йому перетинали таємничі процесії гарбузового пліття, що несли кудись буйні смолоскипи цвіту. Навіть у яру, серед лободиння, берізки та щиріці, буяє мак, а з соняхів, що

зросли з загублених під час побачень зернят, от-от мають вирватись кулясті блискавки квітів: торкнешся котроїсь ненароком — і впадеш, збитий з ніг зарядом життєвої снаги.

Олекса югнув під кущ бузини й справді намацав ногою стежку: зелень одразу ж змикалася за ним, мов ряска на озерній гладіні. Мокре гілля хльоскало його, лишаючи на одязі темні пасмуги. Ці росяні збризки втілювали у собі настрій червневого погрозового дня.

Грози того літа були дуже дивні. Вони нападали на містечко увечері при птахх, що високо літали перед заходом сонця, а потім умить щезали під розбійницький свист вітру,— стінка дощу, яка на кілька хвилин зависала за вікном, здавалась міражем.

Такої буйної зелені Олекса не пам'ятав...

Йосипом виявився чорнявий молодик, що мав на вигляд років не більше, як двадцять п'ять. Привертала увагу його звичка під час розмови нетерпляче посмикувати кінчиками брів.

— Що це за стан — нірвікальпа самадхі? — спитав його Олекса.

— Це досвід, який ніхто за вас не здобуде. Працюйте над собою. Шукайте, вдосконалюйтесь. Нічого іншого я вам порадити не можу.

— Чи може людина поєднувати духовний пошук з турботами про матеріальні інтереси? Про модний одяг, наприклад?

— Це необхідно. Сучасна людина, хоч яка, живе в суспільстві й мусить рахуватися з його вимогами. Насамперед щодо престижності.

Сам Йосип дуже рахувався: на ньому був коричневий шкіряний піджак, бежеві штани й галстук, старанно підібраний в тон сорочці. Навіть смужечки на шкарпетках становили єдине ціле зі строєм. Тримався дуже впевнено.

— Піп вас іще цікавить? Питайте. Але хутчіш, я поспішаю.

Та Олексі вже розхотілося розпитувати. Це виходило добре з Севою, а між цим франтом і собою відчував психологічний бар'єр. Нарешті, зробивши над собою неабияке зусилля, мовив:

— Я хотів би приєднатися до вас, але...

За рогом пролунав автомобільний сигнал, і брови Йосипа розлетілися ледь не до скронь.

— Подумайте. Зважте свої можливості й духовні потреби. Зопалу на цей шлях краще не ставати, бо сходити з нього дуже небезпечно.

— Чому?

Вдруге просигналила машина і, гукнувши: "До побачення!", Йосип побіг. Йому назустріч виступив гостроокий чоловік, роблячи нетерплячі жести.

З хвіртки видибала Кравець без свого звичного косту— рика і, безжурно всміхнувшись, сказала:

— Ох, Олексочко, це ви, яке везіння! Будь ласка, занесіть Оксані Петрівні ці аркуші — вона їх бралася поправити.

Чомусь було кривдно, як у дитинстві, коли з ним не ділилися дорослими таємницями.

На лавочці біля високого, захищеного за неглядним парканом будинку — виднівся тільки дах із незвичним для цих країв високим гребенем — сидів довготелесий хлопець і займався не зовсім доречним, як здавалось Олексі, ділом: ганяв кісточки такена, або ж "дванадцяти", як ще називали цю гру. Він аж губу прикусив від зосередженості, втім, коли Олекса минав його, звів очі:

— Вітаю тебе, Столичний.

Так Олексу колись називали на вулиці... По оксамитових мигдалеподібних очах, по виткому волоссю Олекса впізнав одного з постійних своїх партнерів по іграх. Але ж як вигарнів, бісів син, звідки у нього й взявся цей бездоганний профіль!

Олекса присів поряд, але хлопець знов поринув у своє заняття, час від часу делікатно слинячи палець. Було тихо й безлюдно. Олекса красномовно знизав плечима: мовляв, нащо було вітатися, коли для приятеля не маєш вільної хвилини?

— І де ти, як ти? — спитав нарешті хлопець з мигдалеподібними очима.

— Закінчив цього літа художній інститут. А ти?

— Заклав за плечі два технікуми — автодорожній і ветеринарний.

— Нащо аж два?

— А як — сидіти вдома? Тепер готуюсь вступити до медичного інституту.

Цифри вперто не лягали як треба, й хлопець порозганяв їх легкими й точними ударами пальців, замислюючи нову комбінацію. Олекса не витримав:

— Слухай, невже це тобі й справді аж так цікаво?

— Цікаво. А тобі — ні? Я розумію, зараз у моді кубик Рубика, ним захоплюються і діти, і дорослі, але я віддаю перевагу давнині.

— Ти що, в дитинстві не награвся?

— А ти награвся?

— Принаймі переріс.

— Ага! У тебе інші ігри, еге ж?

То вже ставало цікаво, й Олекса витерпів чергову паузу, доки хлопець робив якісь химерні рухи пальцями.

— А знаєш, чим я від вас різнився? — спитав він нарешті.— Усіх... Подумай.

Думати було марно, хоч скільки Олекса не напружував пам'ять, перські очі не зблискували з натовпу місцевих чемпіонів з гри у футбол, гилки, скраклів чи навіть примітивного штандера. Не було їх і серед відомих збитошників, що заради необмеженої волі ладні були прийняти всі світові покари. Серед потенційних талантів та відмінників, що подавали надії, не було також.

Але любитель такена вже й сам поквапився внести ясність:

— Ви всі прагнули стати дорослими, а ж собі поклав якомога довше затриматись у дитинстві й отрочтві. Бо що мені принесе ота дорослість? Відповідальність, проблеми, розчарування, втому... У тридцять років — дружина, що хоче натуральну шубу й колекцію кришталю, двоє верескливих дітлахів й безсонні ночі перед захистом дисертації. У кращому разі... Єдина втіха — спогади про втрачений рай: дитинство. Та нащо ж його втрачати? Логічно, га?

— Логічно. Тільки... ти не жартуєш?

Хлопець глянув своїми оксамитовими очима й спокійно сказав:

— Ні.

— Але ж ти закінчив технікум і мусиш працювати!

— А куди поспішати? Коли не вийде з інститутом, знов вступатиму до технікуму. Тепер уже медичного.

— Нащо?

— Кажу ж — я хочу на стільки продовжити дитинство, на скільки це мені вдасться. Звичайно, я реаліст і розумію, що це мені урветься, але поки що...

— Ти хочеш паразитувати?

Олекса подумав, що хлопець коли не образиться, то вже ж напевне розреготеться й звинуватить його у відсутності почуття гумору. Натомість той спокійно згодився:

— Якоюсь мірою це так. Чи ж тільки я? Багато хто живе за рахунок батьківської любові, але тільки я виступаю, так би мовити, з відкритою програмою. У мене ціла філософія на цей предмет, і, коли хочеш, я дам тобі почитати свої роздуми. У їх основі — поетизація дитинства, схилення перед його романтикою і чистотою. Коли-небудь я спробую їх опублікувати — певний, що людству і таке потрібно. Можливо, більше ніж що інше. А чом би й ні? Далеко не всі дорослі ігри йдуть світові на користь. Війна, наприклад...

Хлопець нарешті розташував цифри в належному порядку й полегшено зітхнув.

— Слухай, а як цю філософію сприймають твої батьки?

— Хочеш сказати, матінка? Бо врешті-решт вона робить у сім'ї погоду, хоч батечко грає у мужа та володаря. А що їй — зле? Має слухняного сина: не п'є, не курить, не зловживає залицяннями до дівчат. їй за мене нічого хвилюватися. Не син, а мрія! Вона цілком щаслива. А твоя? Певно ж має якісь проблеми?

— Та має.

— От бачиш. Міркуй сам, хто з нас двох гуманніший... Олекса звівся на рівні.

— Показилися ви тут на філософії! Кожний береться створювати свою. Здається, тільки я не прагну в теоретики. До речі, як тебе звуть? Забув.

— Володимир.

— Бувай, Володику!

"Еге ж. Проблеми...— думав Олекса, нетерпляче ходячи кімнатою.— Проблеми, ще й які!"

Зустріч з колишнім партнером по дитячих іграх нагадала, що три дні, які мати відвела на відвідини батькової могили, закінчились. "День на дорогу туди, день там покрутишся і — назад. Більше тобі робити нічого! А ночувати будеш у готелі, чуєш? Та жінка тобі ніхто!"

Затримка бодай на день — це сльози, погрози піти світ за очі: вона не може нав'язувати свою особу дитині, яка з нею не хоче рахуватися. Коли ж вона затулить вуха на всі його пояснення, то в запалі він неодмінно скаже щось таке, що потім надовго постане між ним і нею: і радий був би забрати назад, та вже не зможе. "Слово

не горобець..."

Однак як же важко стримати те слово, коли тебе не хочуть розуміти!

"Синку, не сварися з матір'ю..."

Олекса відкрив шафу й почав повільно складати речі.

Недовідчуте, недомислене, недосягнуте — все, що він мав знайти в цьому містечку і вже не знайде, боліло, як, кажуть, болить людині ампутована рука. Щось непомітно для нього самого відбувалося з ним протягом цих трьох днів: ще трохи — і він би віднайшов якусь нову внутрішню гармонію, таку потрібну, аби знати, що робити з власним життям далі.

Оксана Петрівна? Її не страшно покинути — в неї завжди буде своє життя, і навіть сум їй за померлим красивий та врочистий. Її любов залишиться з нею... Вона нікого не прагне підкорити своїй волі, їй просто того не треба, бо люди до неї самі йдуть, приваблені внутрішнім світлом і розумом. Він — один із багатьох, хто захоплюється нею, і вона любить його, як свого вірного учня, ця хороша вчителька, що звикла до квітів і пошани.

"Ти лише один з її численних учнів, не більше,— повторив Олекса.— Вона не має відношення до твого життя".

Але це була неправда — просто вона не дозволяла собі любити його більше від інших своїх учнів. Але чому? Чи не тому, що боялася ненароком вдруге обкрати життя іншої жінки — не такої вдатної, не такої всерозуміючої та по-людськи чарівливої.

У Оксани Петрівни в житті багато чого є, а в його матері лиш він один. Авжеж, один.

Завтра вона стоятиме на пероні, маленька й розгублена, потім, вкотре переглянувши розклад поїздів, повернеться додому й почне дзвонити усім знайомим з тим твердим виразом обличчя, який його найбільше в ній дратував. Виразом несхитної волі на обличчі жінки, котра насправді слабка й потребує постійної опори у житті. "Коли вже ти така, то не берись командувать, не старайся тримати в руках того, від кого духовно залежиш",— роздратовано думав він після сварок або ж коли до нього доходило, що мати розпитується серед знайомих, з ким він дружить чи хто може мати на нього вплив.

Але й це було не що інше, як слабкість — безнадійна слабкість, породжена панічним страхом втрати.

І вкотре роздратування змінилося гострою жалістю до матері...

Можна піти в гуртожиток раз і назавжди: він дорослий і хоче жити по-своєму.

Можна не звертати уваги на її вимоги.

Можна все...

Тільки ж ким він стане, якщо кине напризволяще це нездійснене життя — воно так і не піднялось після удару, якого йому завдав батько. Добрий і великодушний батько, котрий, щасливо живучи з іншою, карався чуттям вини перед жінкою, що в молодості мала нещастя вийти за нього заміж.

Хіба мати винна, що нічого не могла протиставити чарам будиночка в маленькому

містечку, окрім своєї сліпої, тривожної і через те неминуче егоїстичної любові? Іншого у неї немає...

"Синку, не сварися з матір'ю..."

Аж тепер Олекса відчув себе по-справжньому дорослим. Це справді була відповідальність, але й свобода — свобода людини, що, беручи тягар на свої плечі, стає господарем становища. Тепер він відповідатиме за стосунки з матір'ю...

Олекса повиймав одяг з валіз і ретельно порозвішував у маленькій шафці. Оглянув свою кімнату, радіючи її скромному затишкові, і вийшов з дому.

На роздуми в нього було півдня, а це немало.

Цього разу Олекса спустився на луки у тому місці, де річка вигиналась підковою, утворюючи два невеличких острівці, рябі від гусячих пер та паперів: місточком з сусідніх сіл ходили до школи дітлахи, позбуваючись речових доказів свого недбальства. То було справжнє кладовище двійок і дисциплінарних зауважень, дехто із заппадливих членів батьківського комітету часом влаштовував кримінальне розслідування, й тоді на стіл завуча лягав цілий стос покинутих зошитів та вирваних сторінок.

А гуси? Скільки пам'ятав себе Олекса, цілі їх зграї випасалися навколо міста, й вечорами шофери мусили надовго зупиняти машини, даючи дорогу пернатому товариству, що, витягнувшись довгою вервечкою, з гідністю перетинало вулицю, розходячись по домівках. Гуси прошкували центром, повз кінотеатр й зупинялися біля старого клубу, де їх пригощали насінням — своїх, чужих, де вже там розібрати? Потім зазирали у двері їдальні, і їм виносили залишки їжі.

Це був окремий, цілком осмислений світ, що перетинався з людським, збагачуючи його не лише матеріально, а й духовно. Справді, місто багато б втратило, коли б прибрати з луків ці гігантські гілки білого квіту — гусячі табуни, що згорталися і розпросторювалися, підкоряючись якимсь незнаним людиною природним ритмам.

Нині щось позапланово вдерлось у безжурний плин короткого життя тлустої птиці. Великий гусак, зненацька прокинувшись, скрикнув і почав шалено бити крилами, спинаючись на яскраво-червоні проти по-весняному свіжої трави лапи. Раптом він злетів, напружено витягнувши шию, із тяжким зусиллям рвучи пута, які прив'язували його до землі, — пута достатку, жиру, безтурботності. Його підлеглі, нагло пробуджені зі сну, й собі пробували злітати: кому це вдавалося легко, а хто лиш борюкався й біг по землі, кваплячись за іншими. Загублене пір'я високо здіймалось на теплих хвилях повітря, ніби марні поривання до високості тих, кого дужче й дужче тягнуло вниз.

Глянувши в небо, Олекса зрозумів причину переполоху: рівно, мовби ковзаючись по сонячному промені, що саме виборснуло з-за хмар, летіла вервечка диких гусей. Вони на очах втрачали свою сірість, ніби линяючи в сині, ось уже десь мало не біля самих гір мелькнуло кілька сліпучо-білих цяток і згасло.

Крила їхніх домашніх сородичів опали, під них зміями ковзнули довгі шиї — післяобідній сон тривав.

Надвечір Олекса вскочив до маленької місцевої пошти. Прибиральниця терла

підлогу старим віником: переступивши через калюжки брудної води, подався до телеграфного віконечка й назвав свій київський номер так голосно, що злякався сам. Відклавши недоїдений бутерброд, телефоністка взяла трубку й втупилась у нього круглими очима. Зазирнув ще один чоловік у піджаку наопашки — з ним прибиральниця повелась далеко не так милостиво, як з Олексою, пробурмотівши: "Ну, ну, ти ж бачиш, який тут рейвах, можна й почекати, невеликий пан".

Чоловік віджартувався весело й добродушно.

Олекса переминався з ноги на ногу, ніяковіючи, що так безцеремонно вдерся: щоб якось спокутувати свою вину, квапливо перетягнув кілька стільців, коли до них наблизилася з повним відром брудної води буркотлива тітонька.

— Гаразд, я вже сама,— почув поблажливе.

Нарешті — Київ. Кабінка була чиста, мов шафа у порядної господині: притискаючи до вуха вологу трубку, Олекса сказав:

— Мамо? Це я.

— Ти на вокзалі? — спитала мати.

Олекса притлумив роздратування, що завжди проки— далось у ньому від підкреслено строгих нот у її голосі: не міг дозволити собі втратити те, що віднайшов уранці, з них двох прозрів поки що він один, тож мав обов'язки перед другим.

— Ні, я не виїхав.

— Чому? Не дістав квитка?

— І квитки були,— лагідно сказав Олекса.— Я просто хочу залишитись тут до кінця відпустки.

Навіть на відстані він відчув, як ухопила повітря мати, втім її голос став іще твердіший.

— Як це?

Він бачив її обличчя так, ніби вона стояла перед ним, тож говорив, тонко вловлюючи всі його зміни. Штучна скрижанілість поволі з нього сходила, змінювалась подивом, настороженістю, переляком. Однак слухала вона уважно, це було головне, й Олекса говорив, розброюючись відчайдушно й беззастережно, одразу ламаючи всі кордони, зведені за багато років.

— Мамо! — казав Олекса.— Я залишаюсь, бо мені просто необхідно пожити на самоті й привести до ладу своє життя. Як і кожній людині — тобі також. Слухай мене! Це треба, щоб не сваритися, ми більше не можемо жити, як жили,— впритул одне одного, ми будемо сваритися ще більше, а це жахливо, того між нами не повинно бути, мамо! Ти надто молода, щоб жити лише мною і почуватися щасливою... Я не зможу бути твоєю тінню. Не треба від мене такого вимагати. Далі брехати, придумувати, як тебе заспокоїти, я вже не хочу. Це нам обом зашкодить.

Мати вражено мовчала і, перевівши дух, Олекса повторив:

— Так, нам обом зашкодить. Ну а відпустка? Ти їдь собі зі своїм Павлом Івановичем у Крим, коли тебе не ваблять інші місця, принаймі придивитесь одне до одного. Що? Матері такого не кажуть? Безглузде упередження! Саме матері син і має таке сказати,

бо вона для нього найдорожча людина і він бажає їй щастя. Авжеж, щастя, й ти повинна у це повірити. Радий бути свідком на твоєму весіллі. От так...

Коли Олекса скінчив говорити, трубка була ще мокрішою, але він вийшов з телефонної будки твердим кроком людини, певної свого вчинку. Прибиральниця перетирала підвіконня, здається, вже й без потреби.

— Я вам продовжила розмову,— гукнула телефоністка.— Я правильно зробила?

— Спасибі. Правильно.

Платячи, він помітив, що вона дивиться на нього так, ніби хоче розповісти щось своє, ледь стримався, щоб не зіштовхнути словом, усмішкою, поглядом цю лавину душевних звірянь, що висіла в повітрі. Це лестило самолюбству й водночас лякало.

Телефоністка аж у віконце виткнулась, проводжаючи його лагідним і журним поглядом.

"Ніхто не повинен офірувати собою,— думав Олекса, йдучи центральною вулицею.— І ніхто не має права сві- домо приймати офіру. Дитинство надто коротке, щоб в ім'я його нищити ціле своє життя".

Він дивився під ноги на витертий малюнок старої бруківки й дуже собі подобався в цю хвилину. Чувся відповідальним не лише за своє життя, а й за життя матері — мав простежити за тим, щоб самим існуванням не стати на дорозі її жіночого щастя, мав залагодити всі непорозуміння, проявити максимум дипломатії. Вони ж, власне, ще й справді молоді — якихось двадцять — двадцять два роки відділяють його від матері, батька, котрий уже пішов з життя, збуреної телефоністки, Оксани Петрівни... Чи так це багато — двадцять років, коли тобі вже двадцять третій, а ти лиш думаєш, як почати жити.

Олекса почувався мудрим, альтруїстичним і безкорисливим: коли б хто сказав йому, як багато в його рішенні турботи про власний спокій, він би щиро образився.

Тим часом це справді було так: адже мати не просто виховувала його — вона цілим своїм життям, своїм самозреченням творила мораль — рано чи пізно він мав її прийняти. Мораль похмуру й вимогливу, що нічого не залишала, окрім себе самої, й боялася щастя, як власного заперечення.

Чи ж справді то була жертва? Чи не прагнула вона — свідомо чи ні — саме таким чином демонструвати вірність обов'язку, яким колись знехтував її чоловік? Але ж кому демонструвати?

Бідна скривджена жінка, яка вірила у всемогутність обов'язку й жертви, тоді як світ тримається на любові й радості...

Все це Олексі ще належало відкрити згодом, а поки що, дбаючи про материну долю, він захищав себе, свій вільний вибір, і в тому не було нічого поганого.

Тільки через себе людина може зрозуміти іншого...

Олекса навмисне пройшов вулицею, де зустрічався з Володимиром: чомусь здавалося, що він і досі там сидить на лавочці, ганяючи кісточки дитячої гри — живе втілення власної філософії інфантилізму.

Та на лавочці тепер вмивався кіт-красень у чорному, затягнутому в талії фраку, з

перськими, як у господаря, очима. Трохи постоявши, Олекса свиснув зухвало й відчайдушно, як у дитинстві, коли викликав за ворота когось із друзів. Вийшла вродлива жінка, строго спитала:

— Хто свистів? Ви?

— Як можна? — розвів руками Олекса. — Я просто спинився біля вашого двору поправити шнурівку.

Щоб бути переконливим, він лопушинням витер пилюку на черевиках й широко глянув у рожеве випечене обличчя.

Жінка насторожено мовчала — тендітна перепона між її слухняним сином і великим, сповненим спокус і небезпек світом.

Сміючись, Олекса збіг до яру, де вчора в нього на очах ніби знялися над лугом дві дівчинки. Раптом відчув, що за ним хтось іде назирці, обернувшись, побачив біленьку кізочку.

— Чого тобі? Схожий на господаря? Вертайся вже, вертайся, ти обізвалась.

Але кізочка забігла наперед, заступивши дорогу, й втупилась у нього допитливими золотими очима.

Олекса понишпорив у кишенях, однак нічого не знайшов.

— Немає! — розвів руками. — Розумієш? Ну, нічим тебе пригостити. Та й врешті ти не можеш бути голодною, бо маєш доволі чудової трави.

Кізочка мекнула, ніби хотіла сказати: "А я нічого від тебе й не чекаю. Подобається ти мені — і край". — І трохи схилила свою гарненьку голівку з рожевими ріжками. Від тварини віяло якимсь особливим теплом.

Раптом Олекса відчув, що йому лестить увага цієї безсловесної істоти — так, ніби похвалили котрусь з його картин, а може, сталося щось іще приємніше. Кізочка уособлювала щось таке, що стояло над людиною: сама Велика Природа дивилася на нього золотими очима, сподіваючись на добро.

"Медитація... спрямованість на красу, — згадав Олекса Севині слова. — Мабуть, і це вона".

Другого дня Оксана Петрівна за сніданком сказала:

— Сьогодні та маєш занести Тетяні Кравець молока й пирога з капустою — вона його дуже любить. І взагалі спитай, що їй потрібно. Сева з Женею за нею доглядають, та все ж...

— Вона що — хвора?

— Гіпертонічний криз. Та й взагалі — якось одразу ослабла, зів'яла, стихла... Вона ж старенька, набагато старша, ніж на вигляд. А тут ще ця історія так не до речі...

— Яка?

— Ти що — не зустрічався з Севею? Він тобі нічого не розповідав? Крутився тут такий собі Йосип, брався організовувати йогівський ашрам й для того приїздив чи не з самого Києва. Машина до послуг, та й шофер добровільний за кермом...

— Ну, це я знаю, гостроокий такий добродій.

— ...Так от — Йосип виявився книжковим спекулянтом — міліція наводила про

нього довідки. Місяць тому виманив у Кравець "Махабхарату" — всі томи, нібито щоб вивчати. Тепер чи й з'явиться у нашому місті.

— Де ж з'явиться, якщо ним займається міліція?

— Та вже ж, мабуть, по Йосипу, та й по ашраму теж. Кравець, звичайно, почувается скривдженою, адже так йому довіряла. Та й мені шкода "Махабхарати", у нашій бібліотеці цього твору немає, а я хотіла б, щоб ти його прочитав. Ось послухай.

Вона повела плечима так, ніби їй враз забракло тепла, й дістала з шафи шаль. Вгорнувшись у неї, продекламувала тихим від несподіваного хвилювання голосом:

При страшній небезпеці, щоб життя врятувати, Мною пущена в хід зброя ця.

Зупинити її—це мені не під силу, Та наказ твій, владико, закон.

Ось коштовність, ось — я, але встоїть билинка!

І в жінках вона... зародки вб'є!

Наймогутніша зброя мені непідвладна,

Я негоден здолати її.

Ненароджених нею дочасно понижу, Аби вволити волю твою.

— Дивовижно, правда? "І в жінках вона... зародки вб'є!" Що тобі нагадує ця зброя?

— Атомну бомбу, що ж ще. Ви — як на уроці!

— А слухай далі:

Коли пустили в бій цю дивну зброю, Здригнулась, захиталася земля.

І потекли назад великі річки.

Від тріску гір сполохались вітри.

Вогонь стямнів і сонце спохмурніло, Арджупо, в хід цю зброю не пускай, її будить не можна без потреби.

І ціль вражати просто так не слід.

Коли її на зло застосувати, Великі біди світ спіткають наш!

Олекса й собі пройшовся кімнатою, витримуючи належну паузу. Але зараз його куди більше від глобально-земних проблем хвилювало інше.

— Оксано Петрівно! Невже ви не бачили, до чого йдеться? Та ж він виглядав доволі підозріло, той тип. Мало не мій ровесник — і такі претензії. Яка нірвікальна самад— хі? Який з нього вчитель? Теж мені...

— Може, й бачила, та що з того? А втім, що я могла бачити? Це тепер легко казати що завгодно, усі ми скорі на вчорашній розум... Ну, підозрілий, несимпатичний, але ж це суб'єктивне. Женья, наприклад, щиро захоплювалася його небуденністю, а вона славна дівчина, та й Сева ставився до нього з повагою.

— Сева — той з етичних міркувань. Вони там одне перед одним змагаються у великодушності.

— Що ж, це не гірше для молодого подружжя. Та коли б несимпатичність була підставою для якихось акцій проти людини — ого, скільки б лиха ми наробили одне одному! Жити б стало страшно.

— Але ж і так не можна. Цьому ж виданню ціни немає!

— Кравець давала його читати всім, хто хотів, та, на жаль, таких мало знаходилося

серед молодих. А шкода...

Вони довго мовчали, й Оксана Петрівна примирливо завершила:

— Бог з ним! Аби лиш Кравець не зашкодило. Вона так вірила цьому Йосипу, так його поважала. Та ще б пак не поважати! Коли ж узявся прочитати цілу "Махабхарату".

Вона раптом засміялася так щиро, що Олекса й сам не міг стриматися від сміху. Щосили старався зберегти серйозний вигляд, кусав губи і врешті, поставивши склянку, вискочив з-за столу.

— Ні, ви таки неможливі — усі! Живете, ніби на світі зовсім немає зла. Як діти...

— А тільки так ї треба жити, Олексочко! — сказала Оксана Петрівна з несподіваним смутком. — Тільки з позиції добра та довіри ї треба давати бій злу. Інакше не помітиш, як і сам злим станеш.

— От і маєте наслідки своєї філософії, — не стримався Олекса.

— Що ж, виняток тільки підтверджує правило.

До кімнати влетіло кілька парашутиків кульбабок і, трохи повисівши над столом, почали спускатися на вазочку з варенням. Маленький червневий десант, що неправильно обрав місце висадки... Оксана Петрівна дмухнула на нього, відправляючи за вікно, й давня ніжність до цієї і на відстані близької жінки перейняла Олексу.

— Ви пам'ятаєте, як розповідали мені про зміст деяких народних забобонів? — спитав він.

— Яких саме?

— Ну, що не можна радіти, коли тягнеш з води рибину, інакше втратиш коли не здобич, то щось інше. Я тоді безтямно захоплювався риболовлею й нічого іншого знати не хотів. Ви ж казали, що рибальське щастя — це й загибель живої істоти, звичайно, вона тобі потрібна, так поклала природа, але радість тут недоречна.

— Ти пам'ятаєш?

— Так. Або ж пояснювали, чому вважають, що коли дорогу перебіжить косуля або заєць — не на добро. "Ходи по лісу так, щоб від тебе ніхто не сахався, — казали ви. — Поважай спокій усього живого".

— І це пам'ятаєш?

— Я пам'ятаю все й давно хочу зізнатися, що я вам багато чим завдячую, і взагалі...

— Таж ти все сказав, — поклала йому на плече руку Оксана Петрівна. — Ти все сказав, і я щаслива.

Тетяна Петрівна сиділа в ліжку й щось писала, тримаючи в скарлючених пальцях авторучку. Тепер, коли її очі були опущені, обличчя й справді здавалося дуже старим, надто поряд з букетом рожевих троянд, що стояли на маленькому старовинному столику, та коли вона, відклавши папери, глянула на прийшлого, це враження одразу щезло. Тепер троянди творили гармонію з саяливим синім взором, де не було й тіні старечої збляклості. І зморшки, і темні плями, і сивина ховались у тіні, яку відкидало світло цих двох маленьких сонць.

— Прийшов Олекса, і я його рада бачити! — сказала Тетяна Петрівна своїм дзвінким голосом. — Ану, постійте трохи біля дверей, щоб я вас гарненько роздивилася.

Засмаг, подужчав, в обличчі з'явилося щось нове: отже, ці дні для вас даремно не минули. Чудово! Молоко? Спасибі, але попросіть Оксану Петрівну більше не клопотатись, у мене припаси не вміщаються в холодильнику. Що треба? Щоб ви мені подали отой рукопис — он він, на підвіконні. Спасибі. Ще — течку, більшу і твердішу. От так. Повний комфорті Коли ви квапитеся, то — вільні.

Вона негайно зайнялася своїм ділом, і, трохи постоявши, Олекса тихо причинив двері. Проте не втерпів, від ганку повернувся:

— Тетяно Петрівно, вибачте, ну як ви могли довірити "Махабхарату" фактично незнайомій людині? Усі томи!

Зовсім не здивувавшись запитанню, стара жінка знизала плечима:

— А що тут особливого? Бачите, я поклала собі взагалі подарувати цю книжку тому, кому вона по-справжньому потрібна. Не для того, щоб хизувались нею перед знайомими... По-справжньому. Така людина довго не знаходилась, і от... Ну, помилилась — то й що? У піч, сподіваюсь, цей твір ніхто не кине, отже, рано чи пізно всі томи потраплять до того, хто про них мріє. Нічого особливого не сталося!

Вона схилилась над рукописом, і знов поєднання безнадійно зів'ялого обличчя й пасторальної свіжості французьких троянд вразило Олексу. Тепер гармонію з квітами творила якась особлива погідність, що лежала на обличчі старої жінки.

"Мабуть, справжня мудрість і повинна бути такою,— подумав Олекса.— Проясненою. Радісною. Інакше — для чого вона?"

Відчувши його присутність, Кравець всміхнулася:

— Я вам подарую "Историю искусств" Гнедича.

— Спасибі! — зрадів Олекса. Тільки ж даром я у вас нічого не можу взяти.

■ — Візьмете! — м'яко вдарила рукою по аркушу паперу Кравець.— Книжки ціле моє життя були для мене добрими друзями, а друзів, як відомо, не продають, для них шукають надійного прихистку. Одна з останніх радощів людини, яка закінчує свій шлях,— роздати улюблені книжки тим, кому вони ще придадуться. Ви скажете мені спасибі тим, що колись так само вчините. Бажаю, щоб це сталося через багато-багато десятиріч. А зараз ідіть на річку, голубчику купайтеся, загоряйте, радійте світові. Ну? Ви ще тут?

...Коли Олекса спускався яром, літній день нарешті наздогнав його.

І для Севи не сталося чогось особливого. Він і разу не дорікнув дружині за довірливість, не сказав жодної з тих фраз ("От бачиш, я ж застерігав тебе..."), що їх так люблять говорити люди в подібних випадках.

— "Махабхарату" я все одно не подужав би — і навчання, і син малий, і знову ж таки клематиси. Скоро вже місяць як тримаю їх на сухому пайку, і — процвітають у прямому розумінні цього слова. Одна щеплена лоза дала дуже цікаву гаму кольорів — отож можна братися за виведення нових сортів. Але колись я трохи звільнюсь і неодмінно прочитаю цей твір...

Вони повільно йшли центральною алеєю експериментального квітникарства. Сонце дивилось на землю з-під хмари, як з-під руки, і в його скісному промінні золотинками

товклася комашня.

Сева... Дитинний Володя з такеном... Він сам... Брали соки з однієї землі — чому ж такими різними вдалися?

— Сево,— сказав раптом Олекса.— Мабуть, я і справді можу прикрасити ваш палац. Ось трохи попрацюю над етюдami й скажу тобі остаточне рішення.

— Яв цьому не сумнівався. І що ти намалюєш?

— Як ти гадаєш?

— Насамперед — учителя, який з учнями садить дерева. Ще можна вченого-мандрівника — з часом тут буде відкрито його музей.

— Ще двох дівчаток, які злетіли над луками. Розумієш? Біленьку кізку. Людину, що схилилася над паростком, мов над зеленим вогнищем, роздмухуючи його. Стару жінку, на обличчя якої лягають відсвіти рожевої троянди. Можливо, отого коваля, який придумав водограй-вербу. Побачу! Я тепер знаю, що таке медитація...

— На красу,— уточнив Сева.— На красу!